

OLIVER JENS SCHMITT

Corneliu Zelea Codreanu
ASCENSIUNEA ȘI CĂDEREA
„CĂPITANULUI“

Traducere din germană
de Wilhelm Tauwinkl

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

Introducere	7
1. Invocarea morților	13
2. Triumful în război și teama de revoluție	17
3. „Apostol“ într-o zonă de criză socială: tatăl	22
4. Teoria și practica antisemitismului de provincie	32
5. O familie naționalistă românească	36
6. Experiența războiului	43
7. Întâlnirea cu orașul: Iași	46
8. Activist printre muncitori	50
9. Conducător al studenților din „Generația 1922“	54
10. Activist studentesc al violenței	59
11. Misionar antisemit în Germania	62
12. Liga Apărării Naționale Creștine	66
13. Pucist	71
14. Comunitatea deținuților în extaz religios: văcăreștenii	74
15. Asasin	77
16. Achitarea, nunta, triumful	81
17. Idol	86
18. În Franța	95
19. Conducător al Legiunii Arhanghelul Mihail	98
20. Sectant	105
21. Marșul	114
22. Garda de Fier	119
23. Criza și camarila	126
24. În Parlament	130
25. Seducția Bucureștiului	135
26. „Ieșiți la lupta cea sfântă!“	139
27. „Școala de fanatism“	144
28. Generalul	154
29. Asasinarea premierului	161

30. Schismatic	171
31. Tatonarea unui nou început: Totul pentru . ară	179
32. Un „ Lourdes românesc “	185
33. „ Coloana a cincea “	192
34. Comuna legionară	198
35. Apropiatii	203
36. Munții și marea .. axe spațiale biografice	207
37. Fraționism	210
38. Iconizarea	214
39. Misticul	227
40. Scriitorul politico-religios	236
41. Conducător al Legiunii și al Partidului	246
42. Violențe și amenințări	254
43. Escaladarea conflictului: Căpitanul și regele	260
44. „ Spre marea biruință legionară “	276
45. Lovitura de stat a regelui	289
46. În pădurea de la Tâncăbești	307
Un cult efemer și o tăcere îndelungată	320
Încercare de interpretare	330
Din atelierul istoricului .. O postfață	363
Mulțumiri	375
Note	377
Bibliografie	431
Dramatis personae	445
Tabel cronologic	447
Indice de nume	451

INTRODUCERE

PE PERETELE DIN SPATELE TRIBUNEI TRONA, ENORM, PORTRETUL conducătorului mort: chipul marcant al unui tânăr în semiprofil, cu părul puternic ondulat. La megafoanele din piață răsuna formula de jurământ. Jurnalul cinematografic arăta, printre blocuri moderne și palate *belle époque*, zeci de mii de oameni în port popular și cămăși verzi, dame elegante și țărânci sfoase, reculegându-se în centrul Bucureștiului.¹ Era 6 octombrie 1940. Cu o lună înainte, generalul Ion Antonescu îl răsturnase de la putere pe regele Carol II. România Mare, după 1918 al optulea stat ca mărime în Europa, își pierduse o treime din teritoriu în urma dictatelor lui Hitler și Stalin. Societatea românească era profund răvășită, iar monarhul neiubit, de mulți chiar urât, fugise cu mare greutate din țară. Alături de Ion Antonescu, la tribună stătea Horia Sima, conducătorul Legiunii Arhanghelul Mihail și succesorul bărbatului pe al cărui duh jura acum națiunea. Ion Antonescu, îmbrăcat în cămașa verde legionară, rostea legământul pentru a fi repetat de toți, cerând mulțimii să jure „în duhul Căpitanului și al Neamului“ că va face o țară asemenea soarelui sfânt de pe cer.²

Căpitanul era Corneliu Zelea Codreanu, charismaticul întemeietor și conducător al Legiunii, care, în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938, fusese „împușcat“ în timp ce „fugea de sub escortă“ și ai cărui adepți mai importanți, în jur de 250 de bărbați și o femeie .. printre care intelectuali de seamă .., fuseseră uciși fără proces, aproape un an mai târziu, la ordinul lui Carol II. Prăbușirea dictaturii regale a lui Carol II, care în deceniul precedent destabilizase sistematic partidele democratice, a adus la putere Legiunea, sub o conducere cu totul nouă. Horia Sima stătea la tribună lângă Ion Antonescu, noul conducător al Statului, elogiindu-l. Poporul român era pus să jure pe duhul unui mort. Formula de jurământ cuprindea făgăduința mântuirii legionare: o țară mândră ca soarele sfânt de pe cer.

*Apoteoza lui Corneliu Zelea Codreanu.
Ion Antonescu și Horia Sima, capi Statului
Național-Legionar, la marea manifestație
de la București din 6 octombrie 1940.*

După jurământ au urmat săptămâni întregi de cult al mortului, sub o formă aproape unică în istoria europeană recentă. Codreanu era așezat alături de Dumnezeu, ba chiar îndumnezeit el însuși, iar aceasta într-o țară cu o religiozitate tradițională, credincioasă Bisericii. Propaganda suna astfel: „Căpitanul ...Credința nemărginită în Dumnezeu Atotputernicul, în zidirea mâinilor lui ..Neamul românesc .., în învierea, în destinul măreț și misiunea sfântă a Neamului Românesc Legionar. ... Căpitanul ..Dragoste nesfârșită față de întregul neam, iubindu-l ca nimeni altul. ...Căpitanul ...uriașe puteri de jertfă dovedită neîntrerupt în tot cursul vieții Sale încununată prin suprema-i jertfă. ...Căpitanul ... Mucenicul Neamului; viața Sa de neîntrerupte suferințe, îndurate senin, dulce, împăcat, fără lacrimi, fără scrâșnet, fără geamăt, fără cârtire. ... Căpitanul ..marele martir al Neamului [□]. Căpitanul ..marele erou al Neamului: vitejie, curaj, avânt. [□] Căpitanul ..făt frumos al Neamului Românesc ..frumusețe neasemuită [□]. Căpitanul ..gura de aur a Neamului³; Marele Profet și Evanghelist al căilor lui Dumnezeu, al aleșilor virtuți [□]. Căpitanul ..suprema înțelepciune a acestui Neam [□]. Căpitanul ..întruchiparea atotputerniciei voinței Neamului Românesc. Căpitanul ..icoana sufletului românesc. Căpitanul ..Hristos al Neamului Românesc [□]. Căpitanul a înviat Neamul Românesc. Căpitanul ... Mântuitorul Neamului Românesc“⁴.

Între septembrie 1940 și ianuarie 1941, România s-a aflat, în mare parte, într-o stare de urgență spirituală. În noul guvern, o coabitare dificilă între armată și Legiune, legionarii foloseau mijloacele de comunicare în masă, la care multă vreme nu avuseseră acces. Predicau în eter miniștri și „vechi luptători“ ai mișcării legionare, dar și tineri intelectuali dornici de afirmare, cum ar fi Emil Cioran, după 1945 filozof de talie europeană la Paris. Cioran proclama extatic: „Cu excepția lui Iisus, nici un mort n-a fost mai prezent între vii“⁵. La 14 noiembrie 1940 a vorbit la radio Vasile Iașinschi, un farmacist din târgul bucovinean Rădăuți, un tovarăș de drum al lui Codreanu, acum ministru al ocrotirilor sociale: România, spunea el, se afla pe calea unei revoluții spirituale și morale totale, care se sprijinea pe conștiința că totul pornește de la Căpitan. Pronia cerească făcuse ca un drum de veacuri să se încheie, iar acum să înceapă o nouă eră, ce avea să marcheze întregul viitor al românilor. Codreanu era o piatră de hotar, o spadă strălucitoare scoasă din teacă, separând două lumi: pe cea dintâi, barbară, o nimicise, iar pe cealaltă o crea. Iașinschi zugrăvea criza de după 1918 în culori întunecate, acuzând lipsa unității, infiltrarea unor elemente străine (un cuvânt de cod pentru evrei) în economie, decăderea elitelor, materialismul. Acum însă,

Legiunea va face ca Duhul să biruie asupra puterilor satanice. Credința îl învinsese pe Mamona, triumfaseră iubirea, spiritul de sacrificiu și duhul sărăciei.⁶ Trei zile mai târziu, la 17 noiembrie 1940, românii au auzit glasul lui Ilie Gârneață, cofondator al Legiunii în anul 1927, care-l elogia pe Codreanu drept alesul neamului: cu lacrimi de bucurie, declara el, duhul curat al poporului văzuse în Căpitan bărbatul ce răspundea la speranțele de eliberare și mântuire. O întreagă generație se strânsese în jurul celui ai cărui ochi au privit, peste zorii dimineții, în adâncul timpului. „Căpitanul s-a arătat de la început ca un trimis providențial. Pentru cei chinuți și îndurerați de durerile Neamului și cari în mod sincer căutau mijlocul de izbăvire, era ușor să recunoască în spiritul, în făptura și în fanatismul credinței Căpitanului pe cel predestinat să poarte steagul mântuirii Neamului Românesc. În chipul cioplit parcă din durițăți de cremene, cu încruntări și asprimi de viscole, era o concentrare supremă de o energie strivitoare. Toată tinerețea generației noastre își adunase în figura lui tot ce avea mai blând, mai bărbătesc, mai autoritar, mai mândru, mai demn și mai frumos. Ochiul lui, aprinși de neliniști istorice, priveau întotdeauna peste zări în străfundurile vremii. Privirile Căpitanului te făceau să crezi că este absent din realitatea prezentă, că spiritul lui ascultă cine știe pe unde poruncile de temelie ale voievozilor descălicători.“ Codreanu, spunea mai departe Gârneață, fusese hărăzit ca, prin figura sa, să devină o icoană a desăvârșirii: „Statura aceea însă, care crescuse parcă din foșnetul brazilor și din vârfuri de munți, înfiptă ca o săgeată între noi, mărturisea cea mai covârșitoare prezență peste clipele și vuietul ce ne stăpânea. Căpitanul avea făptura unică a celui menit să întruchipeze în el icoana desăvârșirii. Niciodată un om nu a putut să arate, ca el, mai multă milă, mai multă bunătate și blândețe pentru semenii săi, pentru cei mici și neputincioși, precum niciodată un suflet nu a putut împărți atâta dragoste cât a risipit Căpitanul pentru toate inimile care îl înțelegeau. Era o fântână din care împărțea bucurios comorile sale oricui se apropia de el cu cuget curat. Dar alături de aceste evanghelice însușiri, vibrau tărit⁷ de necuprins și se zbugiumau ca valurile mari adâncurile sufletului său, în care Neamul își trăia durerile și drama nefericirii sale.“ Gârneață schița viața unui om care, în toamna anului 1919, își părăsise orașelul natal Huși și plecase la studii în centrul universitar Iași, unde a găsit însă doar bolșevici și „galițieni“ (alt cuvânt de cod pentru evrei) care voiau să arunce țara în revoluție. Atunci, împreună cu camarazii săi, a depus un jurământ în pădurea Dobrina, sub lumina cerească, ce l-ar fi destinat mântuirii neamului românesc. Asemenea unui arhanghel, a înfruntat dușmanul și, iată, fiara a dat înapoi din fața celui plin de darul lui Dumnezeu. Ca lider al studenților, a tri-

umfat la congrese și în lupte de stradă. A făcut să se ridice o întreagă generație de studenți, care l-a urmat cu credință pe acest bărbat al Providenței. „Era un mare inspirat, dar și un cunoscător perfect al realităților. Viziunile lui deveneau certitudine. Niciodată nu a început ceva fără să aibă siguranța biruinței. Credea în misiunea lui“, după cum și ai săi credeau în el. „Venea parcă din legendă, din mituri și din istoria marilor căpitani. Nu l-au înfricoșat chinurile; nici moartea nu l-a înspăimântat. Le-a primit pe toate senin și dârz, dar convins că prin el s-a rostit cuvântul de izbăvire al Neamului“. ⁸ Vechiul tovarăș de drum al lui Codreanu, profesorul de sociologie cernăuțean Traian Brăileanu, scria despre Codreanu folosind pronumele personal „El“ scris cu majusculă ... o grafie altminteri rezervată doar lui Dumnezeu.

Acești vorbitori se considerau tovarășii de arme ai fasciștilor italieni și ai național-socialiștilor germani, iar noțiunile pe care le foloseau, cum ar fi pronie și misiune, ne par familiare. Și totuși, în contextul românesc, ele vădesc o altă dimensiune, căci nu era vorba de simple piese de recuzită religioasă, pentru a atinge nervul ideologic al unei societăți puternic marcate de creștinism. Era vorba de o ideologie care nu avea în centru rasa, ci religia, și care făgăduia nu doar o viață mai bună pe Pământ, ci însăși transcendența, și anume mai puțin pentru individ, cât pentru întregul popor român. Limbajul creștin este utilizat cu toată seriozitatea, chiar și atunci când ar putea părea blasfemic, de pildă când Iașinski socoate că „totul“ pornește de la Codreanu. Nici icoana nu este o metaforă pentru o mișcare ce a început cu venerarea mistică a unei imagini pictate a Arhanghelului Mihail.

Corneliu Zelea Codreanu, ridicat la rangul apostolilor, ba chiar în apropierea lui Hristos, se înscrie în rândul marilor conducători carismatici cu ideologii extremiste din Europa interbelică. Astăzi, în afara României, este aproape uitat cu totul; în România este venerat de câțiva nostalgici neofasciști, însă cea mai mare parte a societății îl privește reprobator și fără a ști multe despre el. Rareori căderea de la o glorificare cvasidivină, de la apoteoză, de la invocarea domniei unui mort asupra unei societăți europene de secol XX și, apoi, căderea în uitare și interdicția de a fi amintit au fost atât de impresionante ca în cazul conducătorului Legiunii Arhanghelul Mihail.

În 20. 21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un război civil între legionarii lui Horia Sima și armată. Antonescu, sprijinit de Hitler, a învins. Legiunea a fost silită să se retragă în clandestinitate sau în străinătate; până la mijlocul verii lui 1944, Sima și adepții săi au rămas internați la Buchenwald. După beția mistică a victoriei din toamna lui 1940, a urmat căderea într-un abis fără fund.

În câteva luni, legionarii s-au discreditat complet în ochii acelor oameni care le juraseră credință la 6 octombrie. Îmbogățirea prin „românizarea“ averilor evreiești, asasinarea adversarilor politici, corupția, tirania, abuzul în serviciu și violența, dar și creșterea tendințelor sociale revoluționare împotriva vechilor elite burgheze au destabilizat România. În timpul luptelor din 20. 21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un pogrom împotriva populației evreiești.⁹ În câteva luni, n-a mai rămas nimic din făgăduința unei țări „mândre ca soarele de pe cer“. De la sfârșitul lunii august 1944, România a fost invadată de Armata Roșie. Până la sfârșitul lui 1947, comuniștii au preluat puterea în întregime și au instaurat o dictatură. Mișcarea legionară, antisemită și antibolșevică, era, pentru PCR, măcar din punct de vedere retoric, principalul dușman ideologic. Codreanu a devenit o figură ignorată. Dacă deja Carol II pusese să fie distruse în masă înregistrările cu vocea lui Codreanu și scrierile legionare, acum devenise și mai periculos să deții obiecte legionare. Represiunea explică însă doar în parte uitarea.

O biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu trebuie să explice cum se face că fiul unui profesor de germană din partea răsăriteană a României, crescut la granița cu Imperiul / arist, a reușit, ca nici un alt conducător politic de dinainte sau de după el, să mobilizeze societatea românească de la țărani până la boieri și de la studenți până la muncitori, dar și să polarizeze societatea prin misionarismul lui charismatic, prin „credința legionară“, prin făgăduința nu doar a unei bunăstări pământești, ci a unui Om Nou care trebuia să dobândească, dincolo de o „pâine mai albă“ și un „pat mai moale“, „mântuirea“ și „învierea“, și asta nu în chip metaforic, ci ca promisiune concretă în sensul tradiției creștine, care îmbrățișa nu numai individul, ci comunitatea credincioșilor ca întreg. Codreanu și societatea care i-a primit cu pioșenie misionarismul charismatic ori l-a respins hotărât sau chiar l-a disprețuit se află astfel în centrul unei biografii care își propune să lege laolaltă oameni, locuri și idei.

1. INVOCAREA MOR. ILOR

MĂNĂSTIREA PUTNA DIN BUCOVINA ESTE UN LOC PUTERNIC ÎNCĂRCAT de simbolism pentru istoria României. Aici este înmormântat Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457..1504), învingător vremelnic asupra otomanilor și polonezilor, care avea o faimă de sfânt. La sfârșitul secolului al XIX-lea, intelectualii români au adoptat evlavie populară față de voievod și au creat un cult în jurul lui.¹ În 1775, Bucovina, cu tot cu mănăstirea Putna, fusese anexată de Austria. La prăbușirea monarhiei austro-ungare, în toamna anului 1918, activiștii naționaliști români au alipit acest ținut României. Faptul că Bucovina a revenit la trupul țării și, odată cu ea, și osemintele voievodului Ștefan a fost sărbătorit printr-un act festiv. La mănăstirea aflată între pitorești dealuri împădurite au venit reprezentanții elitei politice și culturale. Lor le-a vorbit un profesor de liceu din Huși ..o localitate de provincie .., ofițer decorat pe front, de mai multe ori ales deputat în Parlament și propagandist antisemit cunoscut în toată țara: Ion Zelea Codreanu, tatăl întemeietorului de mai târziu al Legiunii Arhanghelul Mihail.

Faptul că biografiile încep cu clarificarea trecutului familiei nu este neobișnuit. În cazul nostru însă, este vorba de mai mult decât atât, și anume de teza că nici un alt lider charismatic din Europa interbelică (cu excepția întemeietorului mișcării fasciste spaniole a Falangei, José Antonio Primo de Rivera, fiul unui dictator) n-a fost atât de puternic marcat de tatăl său, atât de mult ajutat și însoțit de familie cum a fost Corneliu Zelea Codreanu. Ce spunea și făcea fiul venea de la tată și era susținut de mamă și, mai ales, de frați și surori. În timp ce Hitler și Stalin se prezentau în public ca fiind desprinși de legăturile familiale tradiționale, Codreanu tatăl și fiul plecau în campanie electorală, o soră făcea propagandă în satele din nordul României, iar frații luau parte, ca propagandiști, la răspândirea învățăturii mântuitoare a întâiului născut al familiei.

Fascismul românesc este o poveste de familie ..povestea unor familii propriu-zise, ca aceea a lui Codreanu, care se extindeau potrivit modelelor tradiționale de căsătorie și nașie, a familiei imagineare născute în „Frățiile de Cruce“ ale școlărilor, precum și a „familiei legionare“, ca idee și ca practică socială trăită de nucleul dur. Ceea ce au trăit copiii lui Ion Zelea Codreanu și zeci de mii dintre adepții lor în perioada interbelică, în avânt entuziast spre o nouă epocă și spre „Omul Nou“, și ceea ce au promovat ei ca proiect al generației lor a fost pregătit de generația dinaintea lor și, ca și alte fenomene comparabile din Europa interbelică, mișcarea legionară din România a apărut ca protest al „generației pierdute de la 1914“, al acelor tineri care nu trăiseră războiul în calitate de combatanți și de aceea se simțeau privați de experiențele unificatoare de pe front. Dar Corneliu Codreanu nu celebra un exclusivism al unei generații, ci, dimpotrivă, cinstea bărbații cu „părul alb“ ca „tablou [□] înălțător“, cot la cot cu tinerii.² În spectrul extremei drepte, efectele mișcării depășeau generațiile, și unul dintre lucrurile care caracterizează fascismul românesc este tocmai implicarea a numeroși oameni în vârstă, adesea din pături înalte ale societății. În cazul familiei Codreanu, tatăl și mama i-au supraviețuit fiului charismatic, iar tatăl s-a considerat, până la moartea sa în 1941, ca „loțiiitor al Căpitanului pe pământ“³.

Să ascultăm acum ce a spus Ion Zelea Codreanu la Putna.⁴ Cuvântarea lui este o invocare a morților unică în felul ei. A început cu rememorarea unei bătălii din războiul mondial abia încheiat: pe 7 octombrie 1916, trupele Puterilor Centrale amenințau să străpungă defensiva românească în trecătoarea Oituz din Carpați. Ploua cu șrapnele, obuze și ghiulele ce măturau copacii, dar ostașii români au prins deodată curaj, intonând cântecul de luptă al lui Ștefan cel Mare: „Hai, frați, hai, frați, la năvală dați, la năvală dați, crucea s-apărați!“ Când Codreanu a preamărit izbânda asupra suferinței lungi de veacuri, au izbucnit ovații. Codreanu i-a amintit apoi pe Horea, conducătorul ardelean al țăranilor, tras pe roată în 1785, și pe Avram Iancu, „crăișorul munților“ originar din Munții Apuseni, erou al Revoluției din 1848 și luptător împotriva Ungariei naționaliste a perioadei habsburgice târzii. „Am biruit, pentru că sufletul nostru a fost înviorat de duhul marelui Arhanghel a căruia țărână se odihnește în acest mormânt! [□] Am biruit noi, dar mai mult au biruit strămoșii prin noi, și înaintea tuturor a biruit Ștefan cel Mare și Sfânt!“ Acum sosise ceasul eliberării, iar steagurile românești fluturau deasupra vechilor cetăți ale lui Ștefan. □i apoi Codreanu a conjurat întregul panteon al eroilor români din mormintele lor: pe Decebal, regele dacilor, pe apărătorii capitalei Sarmizegetusa, care căzuse sub asediul

*Tatăl: Ion Zelea Codreanu
în uniformă de ofițer.*

romanilor, pe ostașii lui Ștefan din numeroasele lui bătălii, pe soldații români care, la 1877, s-au grăbit să le sară în ajutor rușilor aflați la ananghie în Munții Balcani, unde luptau împotriva otomanilor, pe cei căzuți în luptele de apărare din Primul Război Mondial, la Oituz, Mărăști și Mărășești. Apoi, inspirându-se din versurile poetului național Mihai Eminescu, i-a făcut pe morți să învie în clipa izbânzii: „Sculați, voi toți cari ați fost schingiuiți și omorâți de osebiți călăi ai neamului nostru, sculați, căci e ceas de mare bucurie! Sculați să îngenuncheați împreună cu cei de astăzi la mormântul Sfântului Ștefan și scoală și Tu din mormânt, Ștefane, Măria-Ta!“ Oamenii din public, adânc emoționați, au izbucnit în lacrimi, iar Codreanu s-a adresat voievodului mort și înviat: „Privește-l pe norodul Tău viu și norodul de umbre al Neamului Tău!“

Discursul lui Ion Zelea Codreanu nu ilustra nimic altceva decât crezul naționalismului românesc. Neamul era obștea celor morți, a celor vii și a celor ce vor veni. Glia strămoșească era veriga de legătură, din țărână și sânge, între toate aceste generații. Fiul lui avea să propovăduiască exact această mistică. Codreanu era adânc convins că aparținea unui popor căruia invadatorii și ocupanții străini îi făcuseră cele mai grele nedreptăți de-a lungul veacurilor. Fiul său Corneliu împărțase acest simțământ de a fi desconsiderat, de a trebui să lupte împotriva nedreptății,